
ПРОБЛЕМИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

УДК 340.01

О. В. СКРИПНЮК,
доктор юридичних наук

ПРАВОВИЙ СТАТУС ДІЙСНИХ ЧЛЕНІВ (АКАДЕМІКІВ) НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ: ЕТАПИ РОЗВИТКУ ТА СУЧАСНІСТЬ

У статті розглядаються проблеми формування та етапи розвитку правового статусу дійсних членів (академіків) НАН України як найбільш видатних вітчизняних учених з моменту заснування в 1918 р. Української академії наук і до нашого часу. Простежується еволюція правового статусу протягом радянського періоду, вплив ідеології та партійного керівництва на його функціонування. Значна увага приділена вдосконаленню правового статусу дійсних членів (академіків) у період незалежності, проаналізована сучасна нормативно-правова база забезпечення його функціонування.

Ключові слова: Національна академія наук України, дійсний член (академік), правовий статус, етапи становлення, засади функціонування, права та обов'язки дійсних членів академії.

Скрипнюк А. В. Правовой статус действительных членов (академиком) Национальной академии наук Украины: этапы развития и современность

В статье рассматриваются проблемы формирования и этапы развития правового статуса действительных членов (академиком) НАН Украины как наиболее выдающихся отечественных ученых с момента создания в 1918 г. Украинской академии наук и до нынешнего времени. Прослеживается эволюция правового статуса на протяжении советского периода, влияние идеологии и партийного руководства на его функционирование. Значительное внимание уделено совершенствованию правового статуса действительных членов (академиком) в период независимости, проанализирована современная нормативно-правовая база обеспечения его функционирования.

Ключевые слова: Национальная академия наук Украины, действительный член (академик), правовой статус, этапы становления, основы функционирования, права и обязанности действительных членов академии.

Skrypniuk O. V. Legal Status of the Acting Members (Academicians) of National Academy of Sciences of Ukraine: Stages of Development and Present

In article problems of formation and stages of development of legal status of the acting members (academicians) of NAS of Ukraine as most outstanding domestic scientists from the moment of creation in 1918 of the Ukrainian academy of Sciences and till today are considered. Evolution of the legal status throughout the Soviet period, influence of ideology and the party management on its functioning is described. Considerable attention is paid to improve-

ment of legal status of the acting members (academicians) in the period of independence, the modern standard and legal base is analyzed.

Key words: *National Academy of Sciences of Ukraine, the acting member (academician), legal status, stages of formation, a basis of functioning, the right and a duty of the acting members of academy.*

Правовий статус дійсних членів (академіків) НАН України вироблено столітньою практикою і на сьогодні закріплено в Законі України «Про науково-технічну діяльність» та Статуті Національної академії наук України. Він базується на принципах, спільних для наукового співтовариства багатьох країн світу. Обрання вчених до складу НАН України є найвищою формою громадського визнання їх наукових досягнень і наукової кваліфікації, їх внеску в розвиток економіки, освіти та культури України.

Формування окремого статусу для найбільш видатних учених та критеріїв їх визнання розпочалося з моменту заснування Української академії наук 1918 р. Зокрема, параграф 8 Статуту Української академії наук передбачав звання дійсного члена (академіка)¹. У розділі IV Статуту Академії 1918 р. у загальних рисах було визначено критерії до зазначеної категорій осіб. У документі сформульовано основне завдання членів Академії: «Обертати всенькі свої сили на розвивання науки, а також керувати діяльністю тієї наукової установи, що на її чолі він стоятиме».

Дійсними членами Академії за Статутом 1918 р. могли бути обрані вчені, відомі своїми науковими працями. Дійсні члени Академії поділялися на штатних, які перебували на утриманні Державної скарбниці, і позаштатних, чисельність яких обмежувалась рішенням Спільного Зібрання, але не могла становити більше трьох осіб та Відділ.

Закон Директорії УНР «Про зміну Статуту Академії наук у Києві» 3 січня 1919 р. містив положення про те, що дійсні члени Академії при затвердженні повинні скласти присягу на вірність УНР. Із встановленням радянської влади у 1919 р., яка на той час лояльно ставилась до Академії наук, така зміна до Статуту формально не була скасована, хоча фактично ігнорувалася².

Подальші зміни у статусі та видах членів Академії були зумовлені прийняттям Положення Ради народних комісарів про Всеукраїнську академію наук. У цьому документі закріплювався поділ на штатних і позаштатних членів Академії наук усіх категорій. Передбачалося, що дійсні члени Академії затверджуються Наркомосом. Вони користуються правами, які випливають з вищого наукового ступеня, і можуть виконувати інші обов'язки з дозволу Академії наук³.

До Статуту Академії наук УРСР 1936 р., були внесені певні зміни з питання членства в Академії. Дійсними членами Академії могли бути обрані на Загальних зборах Академії вчені, які збагатили науку працями першорядного наукового значення і сприяли соціалістичному будівництву в СРСР. Дійсні члени Академії наук щороку мусили звітувати про свою діяльність, брати участь у роботах Загальних зборів Академії, відповідних відділів і груп, виконувати доручення Академії і нести навантаження у її діяльності з підготовки кадрів. Вони могли входити водночас до складу її різних відділів і груп. Відділи, які склалися із фахівців, висували кандидатів на дійсного члена, але не обирали його, як було за статутами і практикою 1918–1928 рр. Статутом передбачалося, що кількість дійсних членів Академії встановлює Рада народних комісарів

УСРР за поданням Академії. Про вакансії повідомлялося у пресі («Известиях ЦИК ССРСР» та «Віснику ЦВК УСРР»). Науковим установам надавалося право протягом двох місяців з дня публікації сповіщати Академію наук письмово з відповідним мотивуванням про імена кандидатів з-поміж видатних учених за відповідною спеціальністю. Ці імена публікувалися у пресі⁴.

Попереднє обговорення кандидатів покладалося на відповідні групи Академії наук, які мали подавати відповідним відділам свої висновки про тих кандидатів, яких вони визнали гідними для обрання дійсними членами. Відділи на своїх засіданнях провадили обрання кандидатів. Обраними вважалися ті, хто одержав не менше двох третин загальної кількості голосів. Згодом вони обиралися на Загальних зборах Академії через набрання простої більшості голосів від присутніх на засіданні не менше двох третин усіх її дійсних членів.

Новацією Статуту 1936 р. була стаття, яка передбачала позбавлення звання дійсного члена за постановою Загальних зборів, якщо його діяльність була спрямована на шкоду державі. На цій підставі 21 серпня 1936 р. Президія Академії виключила зі складу Академії І. Й. Агола як «контрреволюціонера, дворушника і ворога партії, уряду і радянського народу», а згодом з таким самим формулюванням було виведено зі складу Академії С. Ю. Семковського (Бронштейна), М. Х. Орлова, Й. І. Ліберберга, О. П. Дзеніса. А 1937 р. з формулюванням уже як «ворога народу» було виключено Н. А. Кагановича, В. М. Смольного, І. С. Фінкельштейна, О. М. Асаткіна, Г. О. Ручко, Д. О. Белінга, А. А. Хвилю. 2 липня 1937 р. Президія Академії всупереч чинному Статуту прийняла постанову про виведення із її складу та звільнення з посади віце-президента М. Г. Світальського як «ворога народу». А 1938 р. такі постанови Президії Академії були прийняті стосовно її своїх членів: В. П. Берпацького, В. П. Затонського, Д. Ю. Письменного, М. В. Птухи, О. Н. Соколовського, П. М. Супруненка, М. П. Кравчука, О. І. Лейпунського, В. П. Теплицького, Г. О. Хармадар'яна, О. Г. Гольдмана (одночасно з посад члена Президії і секретаря відділу). Мотивуваннями цих постанов були арешти зазначених осіб органами НКВС. Зняття звання членів Академії з ряду директорів інститутів мало своїм наслідком репресії з боку Президії Академії стосовно науковців цих установ та перевірки діяльності останніх⁵.

Наприкінці 1944 р. РНК УСРР прийняла постанову про додаткові вибори дійсних членів. 8 вересня 1944 р. Президія Академії затвердила інструкцію про проведення виборів до Академії. Згідно з цією інструкцією всі матеріали по кандидатурах мали подаватися на розгляд відповідних експертних комісій, склад яких затверджувався Президією. Комісії відбирали найбільш гідних кандидатів відкритим голосуванням. Про свої висновки комісії доповідали на засіданнях відповідних відділів. Вибори провадилися шляхом закритого голосування. Обраними вважалися особи, які одержали не менше двох третин голосів від загальної кількості членів відділу Академії⁶.

Подальші зміни у правовому статусі членів Академії були зумовлені положеннями нового Статуту Академії наук УСРР, затвердженого Постановою РНК УСРР від 6 лютого 1945 р.⁷

Невдовзі після цього було прийнято постанову Раднаркому СРСР «Про встановлення академічних звань», яка проголошувала, що звання «академік» можуть носити лише члени Академії наук СРСР. У зв'язку з цим Раднарком

УРСР 18 грудня 1947 р. вніс відповідні зміни до тексту Статуту, який передбачав існування звання дійсного (почесного) члена Академії наук УРСР».

Статут 1945 р. зберіг положення Статуту 1936 р., але було вилучено пункт про те, що дійсні члени Академії наук можуть водночас входити до складу різних відділів Академії.

Складною проблемою було додержання статутних вимог щодо праці дійсних членів Академії наук УРСР в її установах та активної участі у роботі Загальних зборів Академії і засідань відділів. Насамперед це стосувалося дійсних членів Академії, які були державними і партійними функціонерами, а також тих, які перебували поза межами України⁸.

Тому серед документів, які вимагалися з грудня 1945 р від кожного кандидата у дійсні члени, передбачалося письмове зобов'язання кандидата про переїзд після виборів для роботи в Україну у системі АН УРСР як на основну роботу. Рада Міністрів УРСР 2 серпня 1956 р. з метою закріплення у республіці висококваліфікованих наукових кадрів рекомендувала Академії наук доповнити п. 13 Статуту таким положенням: виплата встановлених винагород за звання дійсного члена Академії наук УРСР провадиться лише тим ученим, обраним до складу дійсних членів, які працюють в Академії або в будь-якій іншій установі республіки і беруть активну участь у роботі Академії наук УРСР.

На виконання зазначених рекомендацій Ради Міністрів УРСР Президія Академії наук УРСР 10 серпня 1956 р. прийняла відповідну постанову та внесла відповідні зміни до Статуту АН УРСР⁹.

Із прийняттям Статуту Академії 1945 р. значно було спрощено порядок обрання дійсних (почесних) членів. Список кандидатів у дійсні члени і думка про них установ, організацій та осіб доповідалася на засіданні відповідного відділу Академії наук, після чого на наступному засіданні відділу провадилася обрання кандидатів у дійсні члени таємним голосуванням, обраними кандидатами вважалися ті, що набрали не менше 2/3 загальної кількості голосів відділу. На найближчому засіданні Загальних зборів Академії наук повідомлялися імена намічених відділами кандидатів і провадилася їх обрання у дійсні члени Академії таємним голосуванням. Обраними вважалися особи, які одержали просту більшість голосів¹⁰. Для проведення виборів дійсних членів Академії наук УРСР необхідна була присутність на засіданні Загальних зборів не менше 2/3 усіх дійсних членів Академії.

Постановою Ради Міністрів УРСР від 25 червня 1948 р. відповідно до пропозицій Академії наук УРСР було внесено зміни до порядку обрання дійсних членів. Відтоді обрання кандидатів у дійсні члени провадилося на тому самому засіданні, на якому доповідався список кандидатів у дійсні члени. На відміну від порядку обрання провадилося відкритим голосуванням і обраними вважалися ті особи, які дістали просту більшість голосів.

Наступним етапом еволюції правового статусу дійсних членів Академії наук став Статут Академії наук УРСР, затверджений Постановою Ради Міністрів УРСР 17 серпня 1963 р.¹¹. До складу Академії наук УРСР за цим Статутом входили дійсні члени (академіки АН УРСР), але вже не було положення про наукових співробітників, які працюють в установах Академії.

Передбачалося, що дійсними членами (академіками) могли бути обрані вчені, які збагатили науку працями першорядного наукового значення. З існуючим

статусом Академії наук доводилося миритися керівництву правлячого кола партії. Навіть за часів М. С. Хрущова з його суб'єктивістським та волонтаристським підходом, членами Академії обиралися, як правило, найбільш гідні науковці¹².

Статут Академії мав новий, спеціальний розділ про права і обов'язки академіків, що спрямовувалось на підвищення як їхньої ролі, так і відповідальності за розвиток науки. Основний обов'язок полягав у збагаченні науки новими досягненнями і відкриттями шляхом здійснення членами Академії досліджень, організації колективних розробок провідних наукових проблем і наукового керівництва цими розробками. Відповідно до вимог Статуту академіки мали забезпечуватися умовами, необхідними для проведення наукових робіт. До обов'язків академіків було також віднесено завдання активно сприяти впровадженню досягнень науки у народне господарство і використання їх у культурному будівництві, вести роботу з підготовки і підвищення кваліфікації наукових кадрів та виконувати доручення Президії і відповідного відділу¹³. Вони мали брати участь у роботі Загальних зборів Академії і загальних зборів відповідного відділу. Кожний академік мав право бути членом одного з відділів Академії наук відповідно до своєї наукової спеціальності, але за згодою іншого відділу міг одночасно перебувати і в ньому. Але під час виборів до Академії академіку користувались правом ухвального голосу тільки в одному відділі.

Відповідно до Статуту 1963 р. академіки щороку мали звітувати про свою діяльність на засіданнях бюро відділу або на засіданнях Президії АН УРСР.

Збереглося також положення про можливість позбавлення звання академіка за постановою Загальних зборів АН УРСР, якщо діяльність відповідних осіб була спрямована на шкоду Союзові РСР. Але було внесено нове доповнення, що при цьому діє порядок голосування, передбачений при виборах.

Новелою Статуту були ряд уточнень і змін. Встановлювалося, що вибори академіків АН УРСР проводяться не рідше одного разу на два роки і мають призначатися Президією АН УРСР за погодженням з Президією АН СРСР у межах наявних вакансій. Повідомлення Президії АН УРСР про проведення виборів публікувалося в центральній республіканській пресі не пізніше як за два місяці до проведення виборів. Статут розширював перелік організацій, яким надавалося право висунення кандидатів у дійсні члени (академіки). До них тепер належали державні інституції, ради наукових установ і вищих навчальних закладів, громадські організації, дійсні члени Академії.

Статут встановлював, що вибори академіків АН УРСР проводяться Загальними зборами Академії наук з-поміж кандидатів, обраних загальними зборами відділів. При ньому зазначалося, що при обговоренні враховуються рекомендації АН СРСР. Правда, постановою Ради Міністрів УРСР від 7 травня 1968 р. останнє положення було виключене.

На Загальних зборах Академії при проведенні виборів право ухвального голосу мали лише академіки АН УРСР. Загальні збори Академії правомочні були проводити вибори, якщо на засіданні присутні не менше 2/3 всіх академіків АН УРСР. Вибори проводилися таємним голосуванням, і обраними вважалися особи, які одержали не менше 2/3 голосів академіків АН УРСР, які брали участь у голосуванні.

На виборах кандидатів у академіки на загальних зборах відділів право ухвального голосу мали лише дійсні члени (академіки АН УРСР), які входили до даного відділу. Вибори були правомочні за наявності не менше 2/3 спілкового складу дійсних членів. Обраними вважалися особи, за яких при таємному голосуванні голосувало не менше 2/3 академіків даного відділу, які брали участь у голосуванні.

До Статуту була включена новела, яка передбачала, що до спискового складу відділу не включаються члени АН УРСР, які перебували під час проведення виборів у закордонних відрядженнях. Крім того, Президія АН УРСР спеціальною ухвалою у виняткових випадках могла не включати до спискового складу тих академіків АН УРСР, стан здоров'я яких або інші виняткові обставини перешкоджали їх участі в засіданнях та голосуванні¹⁴.

Статутом Академії наук 1976 р. були уточнені окремі положення щодо виборів дійсних членів¹⁵. Був вилучений пункт про те, що при обговоренні кандидатів, висунутих для обрання академіками, враховуються рекомендації АН СРСР. До нового Статуту було внесено й норму про те, що протокол лічильної комісії по виборах затверджується Загальними зборами АН УРСР за наявності не менше 2/3 спискового складу дійсних членів АН УРСР. На Загальні збори Академії було поширено вимогу (яка раніше стосувалася загальних зборів відділень) про те, кого, з яких причин можна не включати до спілкового складу дійсних членів АН УРСР (перебування в закордонних відрядженнях, за станом здоров'я тощо).

Згодом було внесено ще деякі доповнення і зміни до порядку виборів дійсних членів АН УРСР. У серпні 1979 р. було встановлено, що повідомлення Президії АН УРСР про проведення виборів публікується в республіканській пресі не пізніше як за три місяці до проведення виборів. Право повідомляти письмово імена кандидатів надавалось дійсним членам академії наук. Результати виборів мали публікуватися у республіканській пресі. У травні 1983 р. було встановлено, що вибори академіків АН УРСР проводяться не рідше одного разу на три роки.

Деякі зміни стосувалися прав і обов'язків дійсних членів, які тепер обов'язково мали брати участь у роботі Загальних зборів Академії і зборів відповідних відділень, їм надавалось право переходити з одного відділення до іншого за рішенням Президії Академії.

Правовий статус членів Академії у період незалежності України був конкретизований нормами Статуту 1992 р.¹⁶ Було визначено види та загальні вимоги до членів Академії. Передбачалося, що дійсними членами Академії наук України обираються вчені України, які збагатили науку працями першорядного наукового значення.

Було встановлено, що вибори дійсних членів проводяться не рідше одного разу на три роки і призначаються Президією Академії наук України у межах наявних вакансій. Після досягнення дійсними членами Академії наук України віку 75 років відкриваються вакансії для виборів нових дійсних членів Академії наук України¹⁷.

Повідомлення Президії Академії наук України про проведення виборів академіків публікується в пресі не пізніше як за три місяці до проведення виборів. Вченим радам наукових установ і вищих навчальних закладів, державним і громадським

організаціям, дійсним членам Академії наук України надається право висувати кандидатів в академіки і члени-кореспонденти Академії наук України із зазначених у публікації галузей науки й протягом одного місяця від дня публікації письмово повідомляти Академії наук України з відповідним мотивуванням їх імена.

Списки висунутих і зареєстрованих кандидатів у академіки публікуються у пресі не пізніше як за місяць до дня виборів.

Вибори академіків проводяться у два етапи – на загальних зборах відділень, а потім на Загальних зборах Академії наук України. Загальні збори Академії наук проводять вибори з-поміж кандидатів у члени Академії, обраних загальними зборами відділень, у межах оголошених вакансій.

Вибори кандидатів у дійсні члени Академії наук України на загальних зборах відділення проводяться таємним голосуванням дійсних членів Академії наук України у даному відділенні, а також кандидатів у члени-кореспонденти – таємним голосуванням дійсних членів. Вибори вважаються дійсними в разі наявності на зборах не менше 2/3 спискового складу відповідно дійсних членів або дійсних членів, які входять до складу відповідного відділення.

Кандидатами у члени Академії наук України вважаються обраними особи, за яких проголосувало не менше 2/3 членів Академії наук України у даному відділенні, які брали участь, у голосуванні.

Вибори дійсних членів Академії наук України на Загальних зборах Академії наук України проводяться таємним голосуванням дійсних членів Академії наук України. Вибори вважаються правочинними за наявності на зборах не менше 2/3 спискового складу дійсних членів.

Академіками Академії наук України вважаються обраними особи, за яких проголосувало не менше 2/3 відповідно дійсних членів, які брали участь у голосуванні. Результати виборів публікуються у пресі.

У Статуті Національної академії наук України від 5 квітня 2002 року відбулася подальша трансформація правового забезпечення членства у Академії.

Із цього Статуту була вилучена норма, яка встановлювала вікове обмеження для дійсних членів Академії та передбачала, що після досягнення ними віку 75 років відкриваються вакансії для виборів нових дійсних членів Академії наук України. Також до Статуту 2002 р. додано нове положення про те, що дійсні члени, після досягнення 65-річного віку можуть за їх бажанням та рішенням Президії НАН України бути призначені радниками при дирекції відповідної наукової установи НАН України.

Подальшого розвитку правовий статус дійсних членів (академіків) НАН України набув у Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність»¹⁸ та Статуті НАН України від 14 квітня 2016 р.¹⁹

Положеннями Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» та пунктами 5.2–5.4 Статуту НАН України визначено вимоги до осіб, які можуть бути обрані дійсними членами, та їх кількість – не більш як 200 осіб.

Щодо наведених вимог стосовно дійсних членів Академії, то вони, на нашу думку, потребують конкретизації критеріїв та параметрів. Зокрема, такі вимоги як «запропонували підхід до розв’язання наукових проблем, що мають велике теоретичне чи практичне значення», «мають визначений вітчизняною та світовою науковою спільнотою науковий доробок», «розв’язали наукову проблему, що має вагомe теоретичне чи практичне значення», «проводять активну науко-

во-громадську діяльність» не набули роз'яснення у документах НАН України. Очевидно, що за таких обставин одним із варіантів розв'язання такої проблеми могло б бути встановлення певних вимог щодо наукових публікацій кандидата або інших чітких параметрів оцінки наукових досягнень. Загалом вимоги щодо здійснення передвибірної кампанії та процедури здійснення виборів академіків не зазнали змін порівняно з існуючими до прийняття згаданого Закону.

Новелою сучасного правового статусу членів НАН України є процедура позбавлення членства в Академії, виключення зі складу НАН України є винятковою компетенцією Загальних зборів Академії. Дійсний член (академік) може бути позбавлений цього статусу за рішенням Загальних зборів НАН України: за власним бажанням; за неодноразового грубого порушення вимог Статуту НАН України або вчинення дій, які завдали значної шкоди авторитетові НАН України – на підставі подання відповідного відділення НАН України або Президії НАН України. При позбавленні статусу членів НАН України діють процедура та порядок голосування, передбачені для їх обрання.

Донедавна серед членів НАН України перебували особи, діяльність яких була спрямована проти суверенітету та територіальної цілісності нашої держави. Відсутність механізму позбавлення членства у НАН до 2016 р. була зумовлена тим, що підстава «завдання шкоди державі чи Академії» використовувалася у період СРСР як спосіб боротьби із нелояльними до політичного режиму вченими, оскільки за радянських часів можливість виключення вчених зі складу Академії наук СРСР і академій наук союзних республік передбачалася лише за політичними, а не науковими мотивами²⁰.

У новому Статуті НАН України набули більш чіткої регламентації права та обов'язки членів Академії.

Окремим аспектом правового статусу дійсних членів НАН України є передбачене п. 6.7. Статуту право на отримання довічної плати. На сьогодні розмір такої плати та особливості її виплати визначені постановою Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2007 р. № 1229 «Про збільшення розміру довічної плати за звання дійсного члена (академіка) Національної академії наук і національних галузевих академій наук»²¹. Відповідно до п. 1 цієї постанови за звання дійсного члена (академіка) Національної академії наук установлена щомісячна довічна плата у розмірі відповідно 5112 гривень.

Із 23 листопада 2016 р. цей документ доповнено положеннями, які стосуються особливостей виплати довічної плати особам із окремих районів Донецької та Луганської областей. Зокрема, особам, які проживають у населених пунктах Донецької та Луганської областей, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, а також на тимчасово окупованій території України, щомісячна довічна плата виплачується лише після повернення такої території під контроль органів державної влади.

Щомісячна довічна плата внутрішньо переміщеним особам встановлюється і виплачується за умови взяття особи на облік відповідно до Порядку оформлення і видачі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 р. № 509 «Про облік внутрішньо переміщених осіб».

Таким чином, правовий статус дійсного члена (академіка) НАН України сформувався у процесі багатоетапного розвитку і наразі загалом відповідає ви-

могам і завданням, які висувують до видатних вчених держава і суспільство. Водночас з урахуванням сучасних тенденцій організації та розвитку науки в інших країнах, діяльності іноземних наукових співтовариств, напрацьованого ними позитивного досвіду існують перспективи подальшого удосконалення правового статусу членів НАН України.

1. Статут Української академії наук у Києві, затверджений Гетьманом П. Скоропадським 18.11.1918 року // Державний вісник. 1918. № 75. 26 лист. 2. *Правовий статус Національної академії наук України: історія та сучасність: До 95-річчя створення НАН України*: монографія / відп. ред. академік НАН України Ю. С. Шемшученко. Київ: Вид-во «Юрид. думка», 2013. С. 36. 3. *Положение Совета народных комиссаров о Всеукраинской академии наук*, утверджено 14.06.1921 г. // СУ УССР. 1921. № 11. Ст. 310. 4. *Правовий статус Національної академії наук України: історія та сучасність: До 95-річчя створення НАН України*: монографія / відп. ред. академік НАН України Ю. С. Шемшученко. С. 83–84. 5. Там само. С. 85. 6. Там само. С. 103–104. 7. *Статут Академії наук УРСР*, затверджений Постановою РНК УРСР від 06.02.1945 року № 173 // ЗП УРСР. 1945. № 2. Ст. 14. 8. *Правовий статус Національної академії наук України: історія та сучасність: До 95-річчя створення НАН України*: монографія / відп. ред. академік НАН України Ю. С. Шемшученко. С. 109. 9. Там само. С. 110. 10. *Статут Академії наук УРСР*, затверджений Постановою РНК УРСР від 06.02.1945 р. № 173 // ЗП УРСР. 1945. № 2. Ст. 14. 11. *Статут Академії наук УРСР*, затверджений Постановою Ради Міністрів УРСР від 17.08.1963 р. № 948 // ЗП УРСР. 1963. № 8. Ст. 74. 12. *Правовий статус Національної академії наук України: історія та сучасність: До 95-річчя створення НАН України*: монографія / відп. ред. академік НАН України Ю. С. Шемшученко. Київ: Вид-во «Юрид. думка», 2013. С. 126. 13. *Статут Академії наук УРСР*, затверджений Постановою Ради Міністрів УРСР від 17.08.1963 р. № 948 // ЗП УРСР. 1963. № 8. Ст. 74. 14. *Правовий статус Національної академії наук України: історія та сучасність: До 95-річчя створення НАН України*: монографія / відп. ред. академік НАН України Ю. С. Шемшученко. Київ: Вид-во «Юрид. думка», 2013. С. 130. 15. *Статут Академії наук УРСР*, затверджений Постановою Ради Міністрів УРСР від 30.12.1976 р. № 597 // ЗП УРСР. 1977. № 1. Ст. 7. 16. *Статут Академії наук України*, затверджений Загальними зборами АН України від 20.03.1992 року // Вісник АН України. 1992. № 8. С. 3–10. 17. Там само. С. 3–10. 18. *Про наукову і науково-технічну діяльність*: Закон України від 26.11.2015 р. № 848-VIII // Офіційний вісник України. 2016. № 2. Ст. 40. 19. *Статут Національної академії наук України* (нова редакція), ухвалений Постановою Загальних зборів НАН України від 14.04.2016 р. № 2. URL: <http://www.nas.gov.ua/legaltexts/DocPublic/P-160414-2-1.pdf> 20. *Загородній А.* Академія перед вибором(ами) // Дзеркало тижня. 2015. № 1032. URL: https://dt.ua/SCIENCE/akademiy-a-pered-viborom-ami-_html?page=5&items=42 21. *Про збільшення розміру довічної плати за звання дійсного члена (академіка) та члена-кореспондента Національної академії наук і національних галузевих академій наук*: постанова Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2007 р. № 1229. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1229-2007-%D0%BF>

Skrypnjuk O. V. Legal Status of the Acting Members (Academicians) of National Academy of Sciences of Ukraine: Stages of Development and Present

In article centenary experience of formation and development of legal status of the acting members (academicians) of NAS of Ukraine are investigated. Formation of the special status for the most outstanding domestic scientists and criteria of their definition began in 1918 in the Ukrainian state with creation of the Ukrainian Academy of Sciences. Evolution of this status at

the time of UNR, USSR, the period of independent Ukraine, determination of category of the academic scientists, their rights and duties are traced.

In the conditions of the Soviet academic system there was a class approach to formation of the case of academicians and ideological factors of activity of academy. During the Soviet period there were several stages of improvement and specification of legal status of the acting members of academy, an order of stages and conditions of their election, forms of their activity.

Considerable attention is paid to realization of the status of the acting members of academy during mass repressions to which many famous scientists of Ukraine underwent. The governmental decrees and other normative legal acts of the post-war period directed to improvement of legal status of academy of Sciences of USSR, its members, authorized requirements and tasks for the purpose of activization of activity of academicians in scientific institutions are analyzed.

The important place is allocated for the analysis of provision of the Charter of Academy of USSR about deprivation of an academic degree for the activity of the acting members directed to "harm" to the USSR. Despite existence of negative tendencies, the academies concerning activity and its members during mass terror, ideologization of scientific process, subjectivistic and forcible methods and management of the academic science, academicians were chosen, as a rule the most worthy scientists of Ukraine.

Legal status of members of NAS of Ukraine in the period of independence was defined by standards of the charter 1992, 2002 and 2016. It is noted that a legislative basis of modern legal status of academicians of NAS of Ukraine is the Law of Ukraine "About scientific and technical activity" of April 14, 2016. Legal status of the acting members (academicians) of NAS of Ukraine is based on the principles which are the general for academies and national scientific organizations of the majority of the countries of the world.

Key words: *National Academy of Sciences of Ukraine, the acting member (academician), legal status, stages of formation, a basis of functioning, the right and a duty of the acting members of academy.*

УДК 342.5; 342.7

О. В. БАТАНОВ,
доктор юридичних наук

МУНІЦИПАЛЬНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Статтю присвячено дослідженню муніципально-правових проблем підвищення ефективності функціонування громадянського суспільства в Україні. Акцентується увага на необхідності удосконалення та зміцнення правового статусу місцевого самоврядування як основоположного інституту громадянського суспільства. Розглянуто сучасну теорію місцевого самоврядування як інституту громадянського суспільства, визначено його роль у забезпеченні стабільності конституційного ладу і розвитку конституціоналізму в Україні. Проаналізовано основні теорії самоврядування, запропоновано визначення місцевого самоврядування як однієї з основних форм народовладдя та конституційного засобу обмеження державної влади в умовах формування громадянського суспільства.